

Nagy Sívó Zoltán

RENDAHAGYÓ NAPLÓ

Az 1990-es évek emlékkockái

ADVENTEK EMLÉKEI

Nem mi vagyunk a hibásak. A Megváltó cselekedik velünk – hallok hitoktatóm hangját a háborús évekből.

A sztálingrádi ütközet már mögöttünk volt, a félelem meg előttünk. Advent volt. Lelki gyakorlatokat tartottunk, az akkori újvidéki magyar tanítóképzőben, hogy megtisztulva várjuk be az isteni gyermek eljövételét.

Hittanárunktól hallottuk, hogy Krisztus szinte kieszközölte férfias tartásával kereszthalálát, hogy megváltsa a világot.

Pilátus moshatta kezeit.

Ma egyre több hasonlatosságot érzek akkori és mai háborús adventjeink között. A politika csinál újra balekot valamennyiünkben. Hordalékával piszkolja el a nagy várakozás napjait. A karácsonyi ünnepkör napjaiban is a fegyverek hangját hallhatjuk. Mások akarták volna, hogy így legyen?!

Kevés a megtisztulását váró ember. Egyre több a látszólag megtérő, a „nem mi vagyunk a hibásak” imáját mormoló, az igazság feltárására, a megbékélésre kevésbé alkalmas ember. Végig az egész látóhatáron.

Nem mondom, jó lenne, ha lehetne értünk és nélkülünk; mondjuk, valami felsőbb hatalom jóvoltából, a nemzetközi hatalmasságok új játékból – persze a javunkra –, s ha ez így lenne, már hozzá is tehetnénk: Legyen meg az ő akarata!

Hasonlatosságot látok abban is, hogy mi nem akartuk a háborút. Hogy ebbe belekényszerültünk. A testvérháborúba persze igen nehéz csak úgy belekényszerülni.

Adventi szomorúságaink közé tartozik az is, hogy a világ a maga szalonját sütögeti a balkáni tűznél. Nem csinál nagy kérdést az itt folyó vérből.

Különös egy haza. Vállalni kell persze az ilyen sorsot is. Még úgy is, ahogyan azt Németh László ajánlotta Szirmai Károlynak a harmincas években: „Balsorsunkat alakítva küldetésé”, de mintha jobb lenne ezt közösen, akár szárnyaszegetten, akár a Megváltóra emlékezve, mert valóban nem mi vagyunk a hibásak.

Világunk lehető útjait járja. Mi lettünk kevésbé alkalmasak megértésére, elviselésére. Erre is épít a politika – külön diszciplína, cinikus gén –, mely a korrekt csalás lehetőségeit is tanulmányozza.

Már az ászok is hamiskártyásokra emlékeztetnek. A nagy nemzeteknek nagy fiai is.

Az átvedlett országokban a népet éltetik újra. A hatalom letéteményesét.

Csak le ne tegye az istenadta, mint ahogy szokta, mint ahogy a közelmúltban is letette sorsát Hitler, Sztálin, Rákosi Mátyás kezébe! Emlékeztetőül csupán: „Družo Tito, zdravo, zdravo, sve što radiš imaš pravo!” Ez állítólag új népköltés.

Advent a számvetés ideje lett volna, a megújulás, a béke, az élet ígérete. Lett volna! Nos, miről vethettünk volna számot?

A templomok kölcsönös lerombolása már egy vallásháború kezdete is lehet, mely az egződust hozza a hívőknek, a vallások, a kultúrák új diaszpóráit teremti meg. A felekezetek, a hadba vonultak már előrevetítik a vallás értékeinek a devalvációját.

Már valóban a Megváltó cselekedik velünk.

Nálunk már a bűnök elhallgatása sem bűn. Nálunk a bűnös mindig a másik oldalon van, és több a bűne. Városainkat siratjuk. Ezek állítólag a mi közös városaink voltak. Már Mozartot is bevisszük ebbe a szomorú rendezvénybe. *Requiem*jét bömböltetjük Vukovarnál, Szarajevónál, Mostarnál.

Igen, siratjuk őket, de hogyan?

Adventjeink aligha lesznek eljövetelek.

Várat magára a Megváltó, de már cselekedik velünk.

A HONTALANSÁGRÓL

A Nyomunk a vízen című írás Napló szeptember 21-i számában (Keczeli Klára, 1994) nem hagy nyugton. Magam is latolgom a menni vagy maradni kérdéseit. A polgárháború is sokak hontalanságához vezet már. Hányféle már forrongó világunk hontalansága?

Egy dolgot nem tárgyal Keczeli Klára időszerű írása, és ebből adódnak dilemmáim, járnak vissza az írással kapcsolatos gondolataim.

A világot ugyanis egyféle hontalanok uralják, akik nem kötődnek különösképpen egy tájhoz, egy néphez, egy nyelvhez.

A világ a hazájuk.

Ők a világ arisztoszai, a legjobbjai, ha úgy tetszik. Én nem ezekről akarok szólni, mert ezeket nem terhelik kötődéseik. Leginkább az érdekeikhez kötődnek, és az élet minőségeihez.

Ők azok, akik fent vannak. Lent azok vannak inkább, akik tájhoz, országhoz, nyelvhez kötődnek. Olyan dolgokhoz, melyeket nem könnyű megmagyarázni.

Engem ezek érdekelnek jobban, akik inkább lent, mint fent vannak; akik alatt nincs védőháló, mely felfogná szédüléseiket, zuhanásaikat, ha elhagyják a hazájukat, és a világot választják örök vagy átmeneti hazának; azok is érdekelnek, akik a világot szerencsétlenségnek, mi több, átoknak tartják: „Engem anyám megátkozott, amikor a világra hozott, azt az átkot hagyta reám, ország-világ legyen hazám” – mondja a székely népköltés.

Az ilyenek száma szaporodik mai világunkban.

A fent élőknek is vannak gondjaik. Néha nem veszi be őket, nem szívesen fogadja a választott haza. Nem azokra gondolok, akik vállalni tudják a befogadó haza nyelvét, akik beragyogták, világgá vitték a nyelv szellemiségét, mely a befogadó haza nyelvében testesül meg, esetünkben a magyar nyelvben.

A kozmopolitákkal sincs vitám. Műveltségükkel vállalhatják a világot is mint hazát, avagy bármelyik befogadó hazát, mert ennek szellemiségét is képviselik.

Kire gondolok hát nehezebb szívvel? A gyorsan alakuló konvertitákra, az érdekeikhez kötődő filiszterek kósza hadára, azokra, akiknek ott a hazájuk, ahol a megélhetésük, akik pénzüknek köszönhetően a szellem birodalmában is megvethetik lábukat, akik előtt az írástudóknak is hallgatni kell, ha reklámokban az ő pénzük beszél, azokra, akik a közös hazában növelik elidegenedéseinket.

Ezek az újkeletű nyárspolgárok, a mindenhez és semmihez értők a polgárpukkasztás nagymesterei, akik itt-ott megvetik, mi több, kifigurázzák a nemzeti kegyeletet is. Mert tehetik.

Sok már a keresetlen gondunk megváltozott világunkban, hisz nő a hontalanok száma. Bár élvezik ők a műszaki civilizáció áldásait, a maguk módján élik meg a hontalanságot a befogadó új hazában, mert itt csak számként szerepelhetnek, mi több, azzá is lesznek.

Választott sorsuk gettójában élnek. Néha már politikai alkudozások alanyai ők a nagyvilágban. Növekszik képviselőik száma.

Ezek feladata az lenne, hogy védjék érdekeiket. Ilyen érdek például a befogadó haza nyelvének az elsajátítása, mert csak ezzel tudnak beilleszkedni.

Így történik meg egyre gyorsabban a nyelvváltás, mely mindig a saját álom feladásával jár. Így következik be az elidegenedés a családon belül is, hisz a gyermekeikhez kell szólniuk egy rosszul elsajátított új nyelven.

A kettős identitás elképzelhető, mi több, szaporodóban vannak az ilyen emberek.

Mivel adófizető állampolgár, az új betelepülőnek az adója jelentéktelen részét kellene anyanyelve ápolására fordítania mindenütt. Ezt eszközölték ki a kialakulni látszó nemzetállamok a posztkommunista térségben, ha az idegenbe szakadt testvéreikről volt szó.

Lásd a második Jugoszlávia példáját! Anyanyelvű iskolákat nyitottak nemzetársaik számára. Mindenütt, ahol erre lehetőség volt a nagyvilágban.

Most más történik:

Egyfolytában a nemzetállamokban való gondolkodás ósdiságát hangoztatják, ezt adják tudtukra az új befektetők.

A felső hontalanokat aligha aggaszthatja a kis nemzetek és kis nyelvek eltűnése, pedig ez világunk elszürküléséhez vezet.

Mintha elfelejtenénk, hogy valamennyien a nyelv leszármazottai vagyunk, hogy a nemzet a nyelvben, egy felismerhető szellemiségben nyeri el megtestesülését. Hazug átalakulások jegyeit láthatjuk a posztkommunista térségben. A kudarcot vallott kommunizmus eszméit a visszafojtott nemzetivel és a vallással kezelik.

A felső hontalanok legnagyobb fogása az említett térségben az volt, hogy a bukott rendszer kopott, kipukkadt futball-labdáját időre átpasszolták az alsó hontalanoknak. Hadd játszadozzanak vele egy új utópia reményében! Most ugyanis más van, demokrácia és szabadság van, és pusztán ebből nehéz megélni. Tapasztalható már valamiféle néma forradalom is. Nem kell lebecsülni. Elkopott ideológiák romjain élünk már valamennyien. Ennek a felismerése termelheti ki a hontalanság, a kiszolgáltatottság újabb fajtáit. Reménykedjünk, hogy tudják már az alsó hontalanok: nem ez a harc lesz a végső.

Az alakulás lesz örök, szinte mindennapi, csak ezt kell most megtanulni.

Az osztályharc elmélete a kultúra berkeiben futótűzként pusztított a közelmúltban. Elszámolt nemegyszer a szellem nagy képviselőivel is. Ezt se felejtsek el a permanens forradalom egykori szószólói: Amerika és Anglia is a proletárok földje lesz... – énekeltük nemrég. („Amerika i Engleska, biće zemlja proleterska...”)

Most egy traumatizált térségben élünk, hol a sokáig visszafojtott nemzeti tarol. Lásd a Balkán véres tragédiáját! Mennyi halál, mennyi

bosszú, mennyi népirtás, egzódus, mennyi polgári köntösben grasszáló új nemzetállam! A kor vajúdasait nem a felső, inkább az alsó hontalanok érzik, tapasztalják mindennap a piacon, a gyógyszertárban, munkahelyükön. Így alakulhatnak ki a külső és belső emigrációk az elfásultság, a közöny, a tehetetlenség érzésének új formái. Különösen a szórványban élőknel és az áttelepítetteknel.

Közös hazánk, Európa rosszul vizsgáljuk. Közös ugyanis csak az lehet, ami befogad, de nem nyel el. Ami nem szorgalmazza az úgynevezett természetes asszimilációt.

A felejtést viszont a sajátoknak vélt hazában is meg lehet szervezni.

A nyáját a juhász őrzi, de néha a szamár vezeti. A nyáj szerencsére maga is tudja, hogy a szárnyék (szélárnyék) melyik háromszögében helyezkedjen egy szelesnek, huzatosnak mondható időben.

Felgyorsult időben élünk – hangoztatják szinte egyfolytában. Ilyen felgyorsult időben is maradnak változatlan dolgok. Így nem tudunk változtatni azon, hogy visszaadják azt, amit elvettek tőlünk.

Szép lenne persze, ha visszaadnák a vagyonunkat, a házainkat, iskoláinkat, TV-csatornáinkat a médiában, a könyvkiadóink kornak megfelelő lehetőségeit, de úgy, hogy ne kelljen bizonyítani, hogy az a miénk volt, mert akik elvették, tudják talán, mikor és hogyan vették el, és hogyan kell azt visszaadni.

Ezt akár a jogállam kiépítése előtt is megtehetnék. Hisz megvannak, reméljük, az egykori kisajátítás dokumentumai vagy ezeknek nyomai.

Ne kelljen már újra kérni, ami a miénk volt, mert ez csak erősítené hontalanságunk kínos érzetét!

MENEKÜLÜNK

– Mi holnap indulunk – jelenti telefonon újvidéki rokonunk. – Nem vagyok hajlandó beöltözni. M.-ék is mennek. Át kell jutni a határon, mielőtt lezárják a hadkötelesek előtt.

Kötelező polgárháború, érted?

– Jó –, mondom tétován, mert későbbre vártam egy ilyen hírt. Megbeszéljük a szegedi találkozót.

A gondos csomagolás képtelenségnek tűnik. Minden vagy semmi kell egy ilyen útra. A semmi a jobb, így érezzük mindhárman.

Sápadtan veszünk búcsút a mindentől: fél évszázad kedves hordalékától. Bár felkészültünk erre, valahogy hirtelen jött. Pillanatok alatt az ész kerekedik felül. A fegyelmet a félelem szavatolja. Megisszuk a kávé, zárkózunk, és teli tartállyal távozunk.

Menekülünk.

Belgrád előtt torlódás, kocsiatnézés. Van-e fegyverünk? – kérdezik a végén. Magyarok – mondja az egyik. – Ismerem őket. Hagyd, hogy menjenek! A diákomra ismerek, de nem köszön. Katonarendőr. Elengednek, és hamar kikerülünk a torlaszból. A Kalemegdan felé vezető utat választjuk, hogy elkerüljük a város központját.

Még egy leállítás, de észreveszik a belgrádi rendszámot, és intenek, hogy mehetünk tovább. Mielőtt a vár alatti útra térnénk, fiunk hirtelen befordul a Dobrača utcába. Nem merem megkérdezni, miért, mert látom, hogy ideges. Mindketten hallgatunk a leparkolt kocsiban. Én az egyetemem éveim dorćoli emlékeit idézgetem. Ezt a városrészt akkor is külön hangulat járta át. Ez volt a régi, az igazi város. Utcáinak története van: Gospodar Jovanova, Gospodar Jevremova... Annak az utcának is van története, ahova befordultunk. Ez az utca a gruži szerb kereskedő alakját, emlékét őrzi, ki hön szeretett népe mecénása szeretett volna lenni, mert volt pénze, „mert akarta őt az élet”, ahogy fogalmazott, mert tehetette. Az első szerb felkelés nehéz éveiben is.

Biztosra veszem, hogy a mediterráneum hangulatát is magával hozta – hisz dubrovniki volt –, hogy nemcsak portékáit kínálhatta. Álma, hogy a jövőbeni szerb főváros egyik mecénása legyen, harci vállalkozásba vezette őt is.

Ilyen volt a kor. Így rőtta le szeretetét, mert felfogta, hogy a hazának csak adni lehet, ha kell, az életünket is.

A második szerb felkelés éveiben a már korosnak mondható Jovan Dobrača a Čačak körüli sáncokban vállalta az ellenállást a török túlerővel szemben.

És most idézünk Svetlana Velmar-Janković Dorćol című könyvéből: „Taj je novi vojvoda izgledao kao nedostižan velmoža i stajao je odeven svečano i pravo pred Milošem Obrenovićem vodom drugog ustanka. Tada je izgovorio reći koje su postale čuvene, da niko od njih nije došao da se vrati, nego da pogine.”

„Az az új vajda olyan benyomást keltett, mint egy elérhetetlen főúr, s díszöltözetben egyenesen állt Miloš Obrenović, a második szerb felkelés vezére előtt. Akkor fogalmazta meg azt a híres mondását, hogy közülük senki sem tér vissza, hanem azért jött, hogy meghaljon.”

Háromszáz – a maga költségén felfegyverzett – gruži szerb élén mondta ezt az általa védett, bevehetetlennek tűnő sáncok előtt.

Tisztelte őt az akkori Dorćol is. A legendák, a lemondások, a reménykedések, az európai kapcsolatokat szorgalmazó városrész, az akkori Dorćol.

De ím, jön már a fiunk. Valószínű búcsút vett az udvartól, a régi ház udvarától, mert ez maradt az udvar, a képzeletbeli. A régi patinás, magas parteres, alagsoros ház helyén most valami más épült fel, az újgazda-

gok számára – mondják a rossznyelvűek. Itt lakott ő a híres alagsorban, az egyetemisták által Alvilágnak becézett református konviktusfélében, mely mintegy hetven ismert nevű értelmiségit nevelt fel, látott el nemcsak lakással, szellemi útravalóval is. Az itt megtapasztalt toleranciát is magukkal vihették, mert a más vallásúakat, a más hitűeket is befogadta ez a legendás hírű alagsor. Az útravaló legfontosabb része a beilleszkedést, az alkalmazkodást, a másságot tisztelő szellemiség volt. Talán ettől is búcsút vett. Némán.

Itt találkoztunk akkor gondolatban, ami nem gyakori jelenség apák és fiúk között. Mindketten egyetemi éveink emlékeit idéztük.

Ő megnézte még egyszer a harminchármas házszámot, talán felelevenítette képzeletben a régi házat, talán Dorcolt is bejárta, mint egykor az agg és látását veszítő Dobrača. Begyűjtotta a belgrádi rendszámú kosiját, és gyorsabban távozott a kedves utcából.

A koszba süllyedt Savojei kapu előtt közölte, hogy elbúcsúzott az utcától.

A Száva-hídon áthaladva visszanéztünk unokánk szülővárosára. Ő fennen hangoztatja ma is, hogy belgrádi, mert Belgrádban született.

Nemcsak Belgrádtól vettünk búcsút. Tiszteletre méltó, főleg szerb baráti kört hagyunk magunk mögött a fővárosban. Az most földrengésre emlékeztető tragédia küszöbén áll, hisz benne vagyunk már a háborúban, és minden jel a széthullást, közös országunk tragédiáját jelzi.

Nemrég szép álmokat ringatott ez a város: Europolis szeretett volna lenni. Félő, hogy ez egy új Néró álma volt. A Dubrovnikot lövő, ágyútűz alá vevő kamionos ember is egy szebb Dubrovnikot képzelhetett el a régi helyébe. A város persze összeszedi szétszórt köveit, és város lesz újra. Magát ünneplő multikulturális közösség, kapu a világ felé.

A nemzetközi úton katonai menetszlopok. Szakállas, észak felé tartó hadfiak. A szakáll most pozitív jel. A népfelszabadító háborúban nem az volt. Most újra divat. A fiunk is szakállas. Ezek itt önkéntesek – magyarázza. A jelvények, a címerek sokfélesége a blúzokon. Jelentős részük sapka nélkül.

Ezek fogják megvédeni az országot: Boj se bije, bije, zastava se naša vije za slobodu Srbije – éneklük a marconák: Szerbiáért indulnak valahova. A harci dal egyértelmű. Lehet, hogy tudják is, hova. A négy csiholót ábrázoló címer sem szorul külön magyarázatra. Egyik amerikai katonablúzon viseli a felkapott címet. Ilyen ruhadarabot öltöttek sokan a befejező felszabadító harcokban 1945 tavaszán. Irigyeltük azokat, akiknek ilyen blúzuk volt. Talán egykori partizán apjuktól kapták.

A csetnikek nem viseltek ilyen blúzt. A fekete mundért szerették a fehér halálfejjel.

Nem voltam önkéntes. Mozgósították a korosztályomat. A horvátok ellen vetettek be. Azokat akkor usztasáknak hívtuk. Az usztasa szó felkelőt jelent. Önkéntest. Ezek is felkelők. Önként mennek a horvát csataterre. Így is hívják már ezt a csatateret (hrvatsko bojište).

Itt-ott halálfejet is lát már az ember, az utcán is, itt is. Úgy látszik, megtörténik mégis a sürgetett kibékülés a csetnikek és a partizánok között. Ez lenne most a fontos – hangoztatja egy-egy szónok a „megtörtént nép” nagygyűlésein is.

A fehérek és a vörösök szövetségéről lenne szó? Ez persze a másik oldalon is megtörténhet. Így lesz végre szerb a szerb, horvát a horvát. Csak nemzet lesz végre: szerb és horvát nemzetet. És ez a két testvéri nemzet vagy nép most végre őszinte, vagy őszintén utálják egymást? Mert im nemsokára ott találkoznak, ahonnan a harci zaj hallik.

Franjo Supilo intése vágódik eszembe. Ő a konföderális megoldást szorgalmazta az 1918-ban megtörtént egyesülés előtt, mint jó megoldást. Fényképe is benne volt az első tankönyvekben. Azután valahogy kimaradt. „A jugoszlávság sine qua nonja a két nép, a horvát és szerb nép jó viszonya” – hangoztatta váltig az emigrációból is.

Váteszi meglátás.

Most ez a két nép fog dönteni arról, hogy marad-e a szövetségi rendszer, de nem a közös asztal mellett.

A digressziót ez a menetszlop, a horvát harctérre indulók váltották ki bennem. Lehet, foglalkozási ártalom. Köztudott persze, hogy győztesekként a partizánok vonultak be 1945 tavaszán városainkba, falvainkba. Maga a felszabadulás a baloldaliak diadala volt. Ez tette lehetővé fél évszázados uralmukat. Most másképp néznek erre a fél évszázados valóságra.

Kerülnénk a frontra igyekvőket, de nehezen megy. Szemben az út másik felén a menekültek oszlopa jön. Onnan jönnek, ahova ezek mennek. Szerbek valamennyien. Traktoraik után pótkocsik, melyeken a család ül batyuival. Megtört emberek. A két várost, Belgrádot és Zágrábot összekötő Testvériség–egység úton most a menekültek áradatát látjuk.

Újvidék előtt megtorpanunk. Rendőr irányítja a forgalmat. Aknabecsapódásokat hallok. Magam elé képelem a térképet, megfelel a tegnapi híreknek. Ez a horvát hadszíntér. De van már boszniai, szlovén, macedóniai, kosovói hadszíntér. Jó volna mindezt felejtetni, de nem megy.

Majd háromórás út után érkezünk temerini lakásunkba. Vártak már bennünket. A látottak után mi, öregek szívesen folytattuk volna kis pihenő után a határig, de fiunk otthon akar éjszakázni. Szüksége van erre. A vacsorát a gyerek teszi kedvessé, békebelivé. Megígérjük, hogy őt is felkeltjük, bár korán indulunk – mert tati újra szolgálati útra megy –, és mi elkísérjük, hogy lássuk magyarországi rokonainkat.

Van már ilyen filmünk is. Apa szolgálati úton, csak más háttérrel.

Ő ébred elsőnek. Ügyesen búcsúzunk. Integetünk. Integess te is, lelkem! – mondja neki szlovákul a feleségem. Ilyen család vagyunk. Beszéljük egymás nyelvét, nemcsak a házastársak, az unokák is. Bár most más a divat. Lehet, a győzedelmes háborúk hozzák ezt az új divatot, a „természetes” szerb nyelvi fölényt a vegyes házasságokban.

Rövid várakozással átjutunk a határon. Segít újra a belgrádi rendszám. Merre tartanak? – kérdik. – Rokoni látogatás – mondjuk a határőrnek. Mi, öregek feketében vagyunk. Mintha elhinnék, hogy temetni megyünk. Ám igaz is! Sokat temetünk ezzel az úttal. Az egykori, szétvert közös országot siratjuk, temetjük.

Az átjutás után máskor a bisztróba mentünk. Most csak összenézünk. Nem megy. A kávézáshoz más kell. Most egy török kávé volna jó.

Menekülő szerbek ácsorognak a bisztró előtt. „Hagyd a presszót a fenébe!” – mondja az egyik. Megértem őket, mert máshoz szoktak. A törökös feketét magam is másként iszom, mint a presszót. „Hát nincs a mi kávénkéből? – kérdez rá újra valaki. – Van – szólok ki a leeresztett kocsiblakon –, csak kérned kell.” Odajön, és rákérdez: „A miéink vagytok (jeste naši)? – Igen – mondom –, magyarok. – Kitől menekültök? – kérdi ő. – Ugyanazoktól” – felelem. Megérti, és önkéntelenül nevetni kezdünk. Nemcsak mi, a bisztró előtt ácsorgók is, mert figyelik a beszélgetést.

A VIRÁG CUKRÁSZDA

Hol máshol, itt találkozunk. Ismert délies, hangos utcakép fogad. Ezt a teret már régen a cukrászda jelzi a jugók szemében. A cukrászda ma a svercerek, a csempészek paradicsoma. A Magda Marinko-félék találkozóhelye is. Jól működik. Belgrádban is volt egy ilyen jól működő cukrászda. A tulajdonosát agyonlőtték. Valuta is kapható. A menekültek jelentős része az utcán parkol. Szendvicseznek. Termoszokból isszák a feketét, őrzik a kocsit. Erre már szükség is van.

Ismerkednek a jugók a menekültsorssal. Akad egy-két pityergő is a gyermekeiket pesztráló anyák között. Alighogy leparkolunk, ránk ismer a rokon, és a testvéréhez invitál, aki itt a közelben lakik. Elmondja, hogy ő biztosra jött, mert a testvére is adhat neki állást, de amint lehet, továbbmegy családjával.

Nyugat vagy semmi – mondja kicsit hözöngve. Merthogy az más. „Meddig voltál egyfolytában? – kérdem. – Egy hétig” – feleli, és elneveti magát, mert belátja, hogy elszaladt vele a ló.

„Majd megírod, hogy milyen az a más élet, a nyugati, és hogy elismerik-e a feleséged orvosi diplomáját és a nyelvtudását. Ha úgy van, ahogy

állítod, a fiunk is utánatok megy. De azt hiszem, hogy realisabb, ha itt próbál elhelyezkedni.”

Így adogatunk egymásnak, majd közlöm vele, hogy mi Debrecenbe megyünk, mert más hallgatóink is akadnak. „Üljünk le a cukiban – mondom –, ki tudja mikor látjuk egymást. Persze csak egy kávéra.”

A zsúfolásig megtelt cukrászda valóságos élmény. A jugók hangos egyvelege fogad. Cuccainkkal, rendbontásra hajlamos viselkedésünkkel áthoztuk a háborút is. Tele van velünk a határzóna. Bennünket itt már külön szolgálatok kezelnek.

„Kevés a bennszülött – komiszkodik a rokon. – Sok a vendég. Nos, mivel te vagy a bennszülött, tudd a dolgodat!”

Leülünk, és vigyázkodva nézünk körül a valamikori jó hírű, kedves cukrászdában. „Jól kibasztak velünk! – méltatlankodik valaki szerbül asztalközelben. – A hadseregnek kellett volna átvennie a hatalmat, de eladta a seggét, nemzeti lett. – Te vörös vagy – vágja vissza valaki. – Vörös, de jugoszláv is” – jön a felelet, és tette készen feláll a megsértett ember.

Gyorsan asztalt váltunk. Halljuk, amint a pincérlány békíti őket. Megnyugtadják „a kislányt”, ők egy kicsit hangosabban beszélgetnek, de egyébként nincs baj, és hozza csak a következő forduló italt!

Gyorsan megisszuk a kávé, mert csak kiabálva lehet szót érteni.

Amíg az asszonyok lejegyzik új címeinket, felírják a telefonszámokat, megtekintem a cukrászda bankrészlegét. Így nevezik a sarok mögött működő pénzváltót. Egész szolgálatával Triesztre emlékeztet a cukrászda üzérkedős környéke. A határzóna üzérkedésre szokott népsége uralja a közeli utcákat is. Vastag pénzkötegeket látok a szerbek kezében. Az utcákon is felkínálják szolgálatukat: „Marke, marke!”

„Befogad a magyar haza” – mondja fanyar mosollyal a rokon, ki Nyugatra igyekszik. Vidáman búcsúzunk.

Lassan hajtunk, hogy ne hamar érkezzünk.

Az ország keleti része mindig lehangolt. Most sem derűt keltő. Furcsa helységnevek, kis települések, nagy távolságok. A falvak főutcáján tekereg a jó műút. Alig van tájélmény a szegénységen kívül. A benyomást csak nehezítik a beláthatatlan tagosított földek. Itt „a viharsarokban” tetőzött a szovjet modellű kollektivizáció. Nemrég láthattunk itt olyan táblákat is, amelyek azt jelezték, hogy itt minden közös tulajdon. Az új középületek is az orosz modellt utánozzák. Laktanyákra emlékeztetnek. Túl békés a táj. A mitikus fekete varjúsereg és a műtrágya bevágódó szaga kíséri bennünket. Gyér a forgalom. Szokatlanul nagy a biciklivel közlekedők száma.

Szomorú magyar táj.

A sebességkorlátozásokat nem tisztelő jugók húznak el mellettünk. Dudával üdvözlik a belgrádi rendszámot. Egyet éppen leállítanak előttünk, de hamar elengedik, és elhagyás közben kikiált az ablakon: – Nyomd meg a pedált, testvér! (Nagazi burazeru!)

Délután érkezünk. Megnyugtat, hogy otthon vagyok. Ez volt mindig a második otthonom. Szépen fogadnak. Megérik a levertségünket. Tudják, mit érzünk, mert most nem vendégségbe jöttünk. A feleségem elsírja magát. Kettőt eltemettünk, ezt a harmadikat meg kellene menteni az igazságos polgárháborútól, melytől az értelmes szerbek is menekülnek.

Nővéremék mindent elintéztek, megszerveztek. A fiunk Debrecenben fog lakni, de Hajdúnánoson is otthon lehet. „Az jó” – mondja ő, és látom az arcát, mely sohasem volt pirosposzsgás. Sápadt, fehér bőréhez jól illik a szakáll, és jól tartja magát. Jó szakmája van. Elmondja, hogy kezdetben akármi megfelel, és igyekszik majd beilleszkedni.

Hallgatunk egy kicsit. Mindent tudnak rólunk, mert a nővérem lánya, aki orvos, a menekülttáborokban is vállalt önkéntes orvosi szolgálatot. Mászt aligha lehetett várni, állítják ők, de valahogy gyorsan bekövetkezett. Ők a polgárháborúra, mi az unokámra gondolunk, és arra, hogy tati most szolgálati úton van, és mi elkísértük.

Szeretnénk minél előbb bejelentkezni a nyilvántartásba. „Igen, igen” – mondják ők. Ilyenkor a pálinka is segít. Kivesszük az ajándék pálinkát, megörülnek neki. A jelentkezés holnap vagy holnapután lesz, ezen valóban jobb minél előbb átesni. Formaság az egész, de kötelező, mert növekszik a menekültek száma. Ők mindenre felkészültek, nemcsak a fiunk befogadására, az egész család gondjait is vállalják, ha kell. Elmondják, hogy polgárháborúra és az országunk szétesésére készültek fel.

Így ülünk vacsorához és az elhagyott otthoniakra gondolunk. Fel is hívjuk őket, hogy minden O. K.

Kezdődhet az új sors százezrek számára, mert magukra találtak vagy ismertek a jugoszláv testvéri népek.

Két nap múlva akár másképp is lehetett volna. Akkor a zöldhatáron kellett volna átmenni, és ez a veszéllyel járó vállalkozás akkor ezer márkába került. Korrektül csinálták, és a pénz háromfelé ment.

A HAJDÚSZOBOSZLÓI BEFOGADÓ

A hajdúszoboszlói menekültbefogadóban a Virág cukrászda vendégeivel találkozunk. Itt van már a török kávé kereső ember is feleségével és két gyermekével. Itt is kávéznak. Üvegből isszák a šljivovicát, egy menekülteket befogadó pavilon előtti padon forog kézzől kézre az üveg. „Čačanka – mondja a földi – húzd meg testvér!” S meglepetésünkre most

meghúzza a fiunk, amit soha nem szokott. „Így hozta a sorsunk – mondja szerbül –, mit tehetünk? – Őrizzen az Isten bennünket!” – feleli a szerb menekülő. Elmondjuk, hogy mi itt maradunk, mert rokonaink vannak Debrecenben. „Jó neked – feleli ő. Megkérdezzük, miben lehetünk segítségére. A kaja tűrhető – mondja – tiszta fekvőhely, valami aprópénz a tisztálkodási szerekre, orvosi ellátás. Mi mást várhat egy menekült. Az angollal nem sokra megy – mondja – de van itt elég Baranyából menekült magyar, ők szívesen fordítanak, ha kell, a szerbeknek, horvátoknak.

„Merre tartasz?” – kérdi a fiunk már tegeződve. „Új-Zélandra” – mondja ő, mert ott van egy nagybácsija, aki csetnik volt, és soha nem mert hazajönni.

„Ő most a nagymenő a családban. Földbirtokos. Birkatenyésztő. Majd pásztorkodik egy kicsit. Egy furulyát is magammal hoztam neki ajándékba. Egyébként mérnök vagyok.”

„Hát sok szerencsét!” – mondja a fiunk, és egy Morava cigarettakaront nyom a kezébe. Megköszönik, és elbúcsúznak.

Integetnek.

Hányan integetnek immár, és hány nyelven búcsúznak?!

Maradjatok itt! („Ostajte ovde”) – vágódik az eszembe Aleksa Šantić költeménye. A muzulmán menekültek áradatát látva írta a megrázó sorokat Mostarban, valahol a híd környékén a Šantićok Brankovójában, a 19. században.

Ezt a fenséges hidat is szétlőtték a hadakozó testvérek. Csontvárit is ámulatba ejtette a világörökség gyöngyszeme.

Nemcsak a hidat lőtték.

Rossz békék korszakát éljük. Gyanús tojásokat melenget a béke fészke. A Balkánon is, „a szabaddá tett népek örök szövetségének egykori hazájában” (Szovjetunió) is, hol újra útban van a tömérdek muzulmán önállósulási törekvéseivel. Reménykedjünk, hátha mégis utálatot kelt a sok kiontott vér, az erőszak! Talán felismerjük hóhéraink álcázott arcát. Ha másban nem, a gyakori sima beszédben, a valóságot leplezőben.

OLDÓDÁSAINK MARGÓJÁRA

Az ártalmatlannak tűnő szavak – mint amilyenek az alkalmazkodás, a beilleszkedés, az oldódás – váltást is jelenthetnek.

Ha megszabadulunk kötelékeinktől, melyek nyelvhez, valláshoz kötnek, olyan állapothoz kerülünk közel, amit már más szóval, az asszimilációval kell jelölni.

A szó magyarázatából csak az idevágókat említeném. Asszimiláció: teljes hozzáidomulás valamihez, beolvadás valamibe, hasonlóvá válás, az adott társadalomba való fokozatos beépülés.

A hasonulás mint szükség az ember normális reagálása, sőt az intelligencia jele, hisz helyzetünket felmérő értelmi tényezők, érvek elfogadásáról van szó. Ám az asszimiláció leginkább a saját álom, a mivoltunk feladásához vezet. Kevés a kivétel.

A nagy változások korában gyorsabban váltunk, gyorsabban alkalmazkodunk. Észre sem vesszük, hogy átváltottunk, hogy átálltunk, hogy másik világban kötöttünk ki. Saját körünkből kilépve másíkba léptünk be.

Váltunk vagy csak alkalmazkodunk? Hogy az átállást elkerülje, ami fájdalommal jár, Zamenhof egy műnyelvet, a senki és mindenki nyelvét, az eszperantót hozta létre. Üdvös ajánlata természetesen nem alkalmazásra vonatkozott. Az emberiségnek szánta. A kísérlete, mint tudjuk, a nagy nemzetek ellenállásába ütközött, és ma az utópiák lomtárában van.

A nyelvi kommunikáció problémái újra időszerűek, hisz faluvá lett a világ, és a nyelvváltás a gyakorlatban nemegyszer átállást eredményez. Egy másik nyelv, egy másik kultúrkör vállalását annak összes következményeivel.

Maga a váltás természetes jog és állapot, következményei is természetesek.

A végső következmény a kultúra világának elszegényedése, elszürkülése, az úgynevezett kis nyelvek, kis kultúrák elhalása.

Ha albánról az angolra vált valaki, egy kisebb kultúrkörből a nagyobbba, az ismertebbe megy át. Ritka a fordított eset. Szinte fehér holló.

A nagy nemzetek kultúrfőlénye, nyelvi agressziója manapság a szelímet teszi az erőszak természetesnek tűnő csendes, biztos eszközévé.

Jelentéktelen azoknak a száma, akik a világnyelvek ismeretében is megőrzik mivoltukat. A váltást az esetek többségében a saját nyelv elszegényedése előzi meg. Így válik könnyebbé, ésszerűvé a lelki alkati tényezőket háttérbe szorító döntés.

A nyelvi lerongyolódás az elszegényedés legszánalomraméltóbb formája a világon. Olyan állapot, amelyből sokan menekülnek.

Az ilyen elszegényedésre várnak a nyelvi terror formájában fellépő nacionalizmusok.

Ez a terror az úgynevezett polgárok államában is elképzelhető, sőt kitapintható.

Ezzel kapcsolatos dolgaink, itt Vajdaságban, külön súllyal nehezednek ránk.

„A népek úgy is likvidálhatók – mondja Kundera –, hogy előbb megfosztják őket az emlékezés lehetőségétől. Megsemmisítik könyveiket, kultúrájukat, történelmüket. Valaki más ír nekik más könyveket, ad más kultúrát és a nép akkor felejteni kezd. Elfelejt, hogy mi volt, milyen volt.

A nyelv – az elszegényedett – pusztá folklorrá lesz, mely aztán természetes halállal hal ki.” (Kniha smihu a zapomeni – A mosoly és a feledés könyve.)

Igaz, mi most itt a „legmagasabb” normákat élvezve ápoljuk mivoltunkat. Magam jobbakra is emlékezem, és felette izgat Kundera dilemmája: túlélhetik-e a népek a társadalmilag szervezett felejtést, mondjuk itt, Vajdaságban?!

Ez a táj ugyanis mindig periféria volt az úgynevezett történelmi hazában is, a nekünk kijáró mai hazában is. Így vagy úgy kimaradtunk időnként a szellemi haza mozgásából. A gyökértelenség gondolataival is küszködtünk, mert ez a tartomány nem Erdély a maga államiságával, nemességével, történelmi intézményeivel, alma matereivel, európai kapcsolataival.

Nem tündérkert. Más ez a táj. Felemás föld. Mindenkié és amellett sztyeppvidék. Csak nyeli a kint, a könnyet, gyűjti, halmozza a keserveket, hogy oldódásai tragikusabbak legyenek. Itt a kötél is oldódás már régen.

Ez nem a csevegés, nem a mosoly földje. Itt a fejünkön tördelték dárdaikat a tájat uralni vágyók. Csak magukra támaszkodhattak az itt élő népek. Mostoha közös sorsunk termelte ki az ilyen élettel járó toleranciák szinte kötelező formáit. Az időnkénti frusztrációk eltűrését is. Itt aligha érezhették magukat a népek biztos államalkotóknak. Az államalkotó szerepet, az ezzel járó tartást itt felülről rudalták ránk. Az ilyen törekvéseket, az ilyen küldetést, leginkább az új telepésekre bízták. Így németesedett, szerbesedett, magyarosodott a táj.

Egy ilyen tájon kellene most oldódni, alakulni, hol végre túlsúlyba került isten egyik népe; ötvenegy százalékos abszolút többségbe, mondta nemrégén egy „kerekasztal” résztvevője, a Čubrilović-féle telepítést és a németek kilakoltatását kommentálva.

Egy ilyen tájon kellene most döntést hozni a menni vagy maradni akarás kérdésében, a további oldódás kérdéseiben is, hol röpké hetvenhét év alatt a kétszeresére nőtt a nemzetalkotók száma. Nem számítva az új háború szerencsétlen menekültjeit.

Nagy dolog a telepítés!

Írásaink ritkán indulnak ilyen valóságból, pedig soha ennyit nem pereltek e tájon, soha ennyire bántóan.

Lenne miért? Volt, ahogy volt, de megéltünk itt valahogy Európa peremén. Iskola is volt ezen a szélverte parlagon, a közép-európai színezetűn. Ide jártak néha Dél nagy fiai iskolába.

Vasúthálózatunk 1918-ban valóságos pókhálónak tetszett a Balkánt átszelő egy-két vonalhoz képest. Vízgazdaságunk a hollandiaihoz volt

hasonló. Írástudatlanjaink százalékaival mérhettük az írástudók számát a Szávától és a Dunától délre.

Szóval volt egy kis hozományunk, amit bevittünk az új közösségbe 1918-ban, és lehet, hogy ez nem bűnünk. Valami közünk van mindehhez, ami talán segíthet az eligazodásban.

Egy ilyen tájon nézhetjük most a kisajátítás formáit, mert míg fát lop az ember, addig csak tolvaj, de ha templomot robbant, kultúrát tipor, történelmi hidakat lő, levegőt von el a kultúrától, légszomjat teremt, már gazféle is, és fekete lesz a sorsa minden népnek, melynek útjait így veri fel a gyom és a rom.

Egy képernyős látogatás kapcsán újra A dervis halálát (Meša Selimović) kezdtem olvasni, mert róla volt szó. A színeket, az ízeket mérem, a valóságélmény félre nem magyarázható, hiteles formáját ízelem.

Szeretem Boszniát, az ottani népmozaik és táj egykori türelmét, szépségeit, sokféleségét. De hol van már a tavalyi hó?

„Nézd, kérlek – mutatott ujjával egy török barátnőm, a kivilágított Ferhadija karcsú fehérségét bámulva a sötét égen. – Mint egy menyasszony!”

Rég volt, szép volt. Miután a Ferhadijával is végeztek, nemegyszer tettem fel magamban a kérdést: lehet-e más vallású a szerb, mint pravoszláv? Szabad-e neki is váltani? Lehet-e ez nála is természetes állapot, természetes tartás, elhatározás, amit nem kísér elítélés, mint a szépséges Ferhadija mecsetet.

Vagy a rossz mohamedának robbantották volna fel? Mert ez nem vallásháború – erősítetik egyesek –, de polgárháború, még hozzá balkáni!

Lesz-e inkvizíció?! Lesz-e népirtás?

Keserűségemet nem a bulvársajtó kihívásai váltják ki. Képviselőink fogalmazásai ejtenek gondba. Mennyi türelmetlenség, mennyi szellemi erőszak a fogalmazások mögött?!

Mindez egy szétvert ország romjain, hol ezer napig is löni tudtak egy várost, hol legalább az orvlövészek szintjén biztosították a fegyverek hangjának folyamatosságát.

Mit vettünk a nyakunkba, milyen már a másik felé nyújtott kéz? Eddig tartott volna a délszlávok évszázados álma, a második Jugoszlávia? – Ezt így tanítottam negyven évig. Az 1918 utáni egyesüléssel megvalósult a délszlávok évszázados álma.

Van-e megtisztulás bűnvallomás nélkül, itt az is elképzelhető?

Hogy kell oldódni, illeszkedni, alakulni ilyen helyzetben, amikor egyesek már tudunkra adják a kisebbségi polgár másodrendűségét?

Az identitást nem lehet kanonizálni – hallom az elmés fejtegetést a Szempont műsorban. Biztos, hogy nem lehet, ám amint hallom ugyan-

ebben a műsorban, már identitásveszélyről is beszélhetünk, és féltő, hogy ez a veszély kanonizálható, hisz az európai normák, amire hivatkoznak, a minimumot állapítják meg, a *conditio sine qua*nt. Igaz, ennél egy kicsit többet ígérnek. Ha viszont kanonizálható mégis az efféle helyzet, fejleszt-e erkölcsi erőt az elkövetett erőszak, és kiben?

Homo balcanicus homo heroicus – olvasom az új címszót az egyik könyvkereskedés kirakatában. Bemegyek könyvet vásárolni. Itthon kikapolom a megvásárolt könyveket. Bekapcsolom a tévét.

Fehér kaftános fiatalok, legények és lányok pillangóznak a képernyőn. Tobzódó keleties színek, jellegzetes sapkák, Anatóliára, Kaukázusra emlékeztetők.

Ez már mind a miénk, mert átvettük. Éppúgy, mint az erdélyi fejedelmek a padisah évi kaftánját vagy a vajdasági szerb patríciusok a magyar főnemesek ruháit, amelyekben a bécsi táncokat járták.

Mindez természetes, sőt derűt keltő, az átállás elviselhetetlen könnyedségét bizonyító.

Valóságos ajándék a balga nézőnek, a békét várónak.

Rossz béke korszakát éljük. Gyanús tojásokat melenget a béke fészke itt is, másutt is. Reménykedjünk mégis! Majd helyére teszi dolgainkat az idő, talán békévé is oldja, csak ki kell várni. A felejtést senkinek sem ajánlom: felejtetni nem szabad.